

УДК 331.5

Модернізація людського капіталу як фактор стимулювання розвитку інноваційних економічних систем

Казюка Н.П.

кандидат економічних наук,
Івано-Франківський національний технічний університет
нафти і газу

Стаття присвячена актуальним питанням обґрунтування та уточнення методологічних підходів до проблем розвитку та модернізації людського капіталу, розглянуто проблеми оптимальності його використання. Окреслено основні напрями модернізації людського капіталу, що є ключовими для стимулювання розвитку інноваційних економічних систем. Доведено вплив людського капіталу на економічне зростання країни та її регіонів.

Ключові слова: людський капітал, модернізація, інноваційні економічні системи, економічне зростання, «центр переваг», індекс людського розвитку.

Казюка Н.П. МОДЕРНИЗАЦИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА КАК ФАКТОР СТИМУЛИРОВАНИЯ РАЗВИТИЯ ИННОВАЦИОННЫХ ЭКОНОМИЧЕСКИХ СИСТЕМ

Статья посвящена актуальным вопросам обоснования и уточнения методологических подходов к проблемам развития и модернизации человеческого капитала, рассмотрены проблемы оптимальности его использования. Определены основные направления модернизации человеческого капитала, которые являются ключевыми для стимулирования развития инновационных экономических систем. Доказано влияние человеческого капитала на экономический рост страны и ее регионов.

Ключевые слова: человеческий капитал, модернизация, инновационные экономические системы, экономический рост, «центр преимуществ», индекс человеческого развития.

Kaziuka N.P. THE IMPROVEMENT OF HUMAN CAPITAL ASSET AS A FACTOR OF STIMULATION FOR THE INNOVATIVE ECONOMIC SYSTEMS DEVELOPMENT

The article deals with the topical questions of grounds and specifications for methodological approaches to the development and modernization problems of human capital asset, it also examines the problems of its optimal use. The article indicates the guidelines for the modernization of human capital asset which are essential for stimulation of innovative economic systems development. The human capital asset has been proved to affect economic expansion of the country and regions.

Key words: human capital asset, improvement, innovative economic systems, economic development, advantage center, human Development Index.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Рівень розвитку сучасних економічних систем визначається перш за все ступенем впровадження та використанням інноваційних технологій, залученням високопрофесійних знань, навичок та досвіду. Основою розвитку інноваційних економічних систем є втілений в економіці знань людський капітал.

Освоєння та впровадження інноваційних досягнень в економічні процеси неможливі без ефективного використання людського капіталу, оскільки саме він забезпечує зростання продуктивності праці, покращення добробуту суспільства. Проте в сучасних економічних дослідженнях мало уваги приділено розвитку самого людського капіталу і, особливо, питанням його модернізації (удосконалення).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури продемонстрував, що термін «модернізація людського капіталу» залишається недостатньо обґрунтованим, незважаючи на величезну кількість робіт, присвячених проблематиці людського капіталу.

У 1964 р. Г. Беккером була розроблена базова теоретична модель людського капіталу [1, с. 164]. Значущість нової ролі людини в економічному розвитку висловив Т. Шульц [2, с. 71], базуючись на дослідженнях Е. Денісона [3]. Розвитку альтернативних концепцій людського капіталу сприяла концепція «всеосяжного капіталу», яка передбачала врахування у категорії капіталу всього, що здатне протягом певного часу приносити дохід, тому і людина поряд з матеріальними об'єктами повинна включатись до складу капіталу. Люд-

ський капітал складається зі знань, навичок та інших характеристик (вроджених та набутих), які залежать від конкретної людини і визначають її продуктивність [4, с. 2439].

Сьогодні глобалізація економіки вимагає, щоб країни розвивали добре освічених працівників, які здатні виконувати складні завдання і адаптуватися до швидких змін навколишнього середовища та мінливих потреб виробництва [5]. При цьому реформування системи освіти має велике значення для зростання конкурентоспроможності країни та підвищення ефективності використання людського капіталу [6, с. 87]. Трансформація процесів розвитку людського капіталу вимагає переосмислення ролі людини в економічній системі суспільства. У зв'язку з цим кардинально змінюється погляд на роль людини, при цьому кошти на її розвиток розглядаються вже не як витрати, а як інвестиції або перспективне вкладення капіталу [7, с. 526; 8, с. 189]. Інвестиції в людський капітал дають віддачу в 5–6 разів більше, ніж вкладення в матеріальне виробництво [9, с. 63].

Людський капітал має важливу вагу під час формування інтелектуального капіталу, що частково підтверджує гіпотези деяких авторів [10, с. 18; 11, с. 482], а також відіграє важливу роль у підвищенні ефективності бізнесу на всіх етапах ділового життя [12, с. 687]. Напрями високоефективної державної політики, спрямовані на накопичення людського капіталу, сприяють підвищенню економічного зростання регіонів [13, с. 98]. При цьому людський капітал, як правило, розглядається як один із ключових чинників, що визначають конкурентоспроможність та економічне зростання [14, с. 92; 15, с. 81], а концепція розвитку людського капіталу охоплює не тільки економічні показники, але й соціальні характеристики [16, с. 1643]. Розвиток людського капіталу багато в чому залежить від таких напрямів державної політики, як вдосконалення системи освіти, зростання доходів населення, оптимізація міграційної політики, покращення соціальної та економічної інфраструктури, забезпечення соціального партнерства та ініціативи підприємства, підтримка розвитку громадянського суспільства [17, с. 584]. Існує дві точки зору щодо категорії людського капіталу: перша полягає у розумінні людського капіталу як робочої сили, пов'язаної зі створенням доданої вартості, друга пов'язана з людиною та може бути розглянута як об'єкт інвестицій для освіти та професійної підготовки [18, с. 173].

Формулювання цілей статті (постановка завдання). В умовах посилення інноваційних тенденцій в економічних системах втрачається актуальність нагромадження матеріальних благ, при цьому значна увага повинна зосереджуватись на проблемі людського капіталу та потребах його принципово нових характеристик. У зв'язку з цим метою нашого дослідження є узагальнення, обґрунтування та уточнення методологічних підходів до проблем розвитку та модернізації людського капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження категорії «людський капітал» передбачає використання низки методологічних принципів та підходів. Основними методами вивчення категорії «людський капітал» є синергетичний принцип та еволюційно-історичний підхід. Використання коеволюційного принципу базується на ідентифікації єдності та взаємодії соціальних та природних якостей людини.

Одним з основних методологічних засобів під час вивчення процесів людського розвитку є діалектичний метод. Він передбачає врахування таких ключових елементів, як дослідження взаємообумовленості та взаємозв'язків складових людського капіталу у соціальному та економічному розрізах. Діалектичний підхід також включає вивчення трансформації категорії «людський капітал» та врахування законів перетворення кількісних змін на якісні.

Методологічним засобом вивчення людського капіталу також є структурно-системний підхід, в основу якого покладено дослідження системного складу людського капіталу як на рівні окремого господарюючого суб'єкта (мікрорівень), так і на рівні певної країни (макрорівень). Також завдяки використанню цього підходу людський капітал набуває нової цілісності за рахунок комплексу характеристик та елементів, які беруть участь у його формуванні. Завдяки використанню структурно-системного підходу людина постає перед дослідниками як біосоціальний індивід, в якому переплітаються психологічні, соціальні, економічні, біологічні, культурні складові.

Одним із методологічних засобів, що логічно впливає з попередніх, є синергетичний підхід. Він базується на теорії самоорганізації та врахування комплексу багаторівневих зв'язків між системними складовими, формування яких зміцнює її єдність, ефективність функціонування та перспективи різноваріантного розвитку, а також сприяє творенню нової якості. У розрізі синергетичного підходу

до економічної системи, крім самоорганізації, розглядається комплекс важелів, методів та форм різностороннього людського розвитку – формування системи стимулів, потреб, врівноваження соціально-економічних інтересів індивідів та груп як на мікро-, так і на макрорівнях.

Доцільно також враховувати історично-еволюційний аспект соціально-економічних передумов відтворення людського капіталу в сучасних інноваційних економічних системах (принципи розвитку та історизму), процеси глобалізації, активізацію інноваційного та інтелектуального розвитку, зростання ролі людини як основної рушійної сили для посилення продуктивності.

Важливим у дослідженні категорії людського капіталу є системний метод. Доцільність його використання щодо оцінки економічних тенденцій на мікро- та макрорівнях обумовлена комплексністю та глибиною дослідження. При цьому об'єктами вивчення є різні компоненти систем. Система – взаємопов'язаний комплекс елементів та підсистем, в результаті взаємодії яких утворюється якісно нова цілісність [19, с. 5].

Принцип системності (структурно-системний підхід) враховує ідентифікацію базових підсистем та їх складових (комплексу елементів та сталих внутрішніх зв'язків між ними), що створює можливості для утворення загальних якостей та властивостей органічної єдності, не властивих окремим компонентам.

Методологічна основа принципу системності передбачає використання нового підходу до об'єкта дослідження. Структурно-системний підхід сам по собі не розв'язує наявну проблему, проте є засобом її реально нового визначення. Принцип системності передбачає дослідження кожної окремої складової системи в її зв'язку з іншими, ідентифікацію впливу характеристик окремих елементів системи на її функціонування загалом. Так, структурно-системний підхід до розвитку людського капіталу передбачає доцільність вивчення його системних компонентів через аналіз їх взаємозв'язків, комплексну оцінку розвитку та функціонування людського капіталу в економічних системах інноваційного типу. Істотну вагу в дослідженні мають зіставлення між складовими у межах системи, що визначають її властивості та формують нову якість. Таким чином, визначення економічної категорії «людський капітал» базується на поєднанні часу і простору відтворення, визначається впливом факторів суспільного розви-

тку, а саме економічних, правових, політичних, соціальних тощо.

Використання синергетичного підходу у дослідженні категорії «людський капітал» пояснюється можливостями виокремлення факторів одержання людського капіталу з вищими якісними характеристиками продуктивності.

Нова теоретична конструкція терміна «людський капітал» потребує формування нового підходу до наукового трактування. Тому в контексті інноваційного розвитку соціально-економічних систем категорію «людський капітал» доцільно тлумачити як функціональний елемент інноваційного розвитку, який залежить від інтелектуальної активності та втілює одну з форм реалізації якісно нових знань, що дає можливість зростання конкурентоспроможності економічної системи. При цьому ефективна трансформація економічних систем неможлива без підвищення якісних характеристик робочої сили, а саме здібностей, досвіду, знань, інтелекту. В сучасних умовах саме модернізація людського капіталу встановлює обмеження та можливості соціального та технологічного розвитку економічних систем. Активізація тенденцій щодо створення нових знань, розширення використання інформації та її поширення обумовлює появу та розвиток нових якісних ознак людського капіталу. Їм притаманна висока комп'ютерна грамотність, знання іноземних мов, мобільність, професійна відповідальність, освоєння мережі Інтернет, навички віртуального співробітництва. Носіями інноваційного людського капіталу стануть спеціалісти, які на постійній основі підвищуватимуть свій професіоналізм, знання та досвід, використовуватимуть їх для створення економічних інновацій із залученням інформаційно-комп'ютерних технологій. Інноваційними формами людського капіталу є фріланс, теледоступ, телеробота, які передбачають можливості роботи на відстані із низкою вигод як для робітника, так і для роботодавця.

Трансформація людського капіталу залежить від мотивації самих працівників, вільного вибору працедавця, диверсифікації форм зайнятості, доступу до системи освіти та її вартості, освоєння інформаційно-комп'ютерних технологій, рівня глобалізації та віртуалізації ринків праці.

Модернізація людського капіталу передбачає процеси безперервності навчання протягом життя, нерозривність зв'язків освіти та виробничих циклів; посилення творчого вико-

ристання набутих знань та вмій для генерації ноу-хау; інноваційний розвиток економічних систем обумовлює нові вимоги щодо безперервності навчання та зростання творчої компоненти не тільки окремих робітників, але й цілих підприємств, організацій та фірм.

Теорія людського капіталу залежить також від концепції його розвитку, основною передумовою якого є зростання якості життя населення. Для зіставлення рівнів якості життя різних країн використовується індекс людського розвитку. До складу країн з дуже високим рівнем людського розвитку належать Норвегія (0,949); Австралія, Швейцарія (0,939); Німеччина (0,926); Данія, Сінгапур (0,925); Нідерланди (0,924); Ірландія (0,923); Ісландія (0,921); Канада, Сполучені Штати Америки (0,920) [20]. Україна належить до складу країн з високим рівнем людського розвитку (індекс людського розвитку становить 0,743).

Основною проблемою оптимальності використання людського капіталу є відповідність наявного рівня освіти, який необхідний для ефективного функціонування робочих місць та реального професійного рівня підготовки робочої сили [21, с. 1073].

Процеси накопичення людського капіталу залежать від демографічних тенденцій, а особливо від міграційного руху населення, адже накопичення людського капіталу розглядається як двигун економічного розвитку, при цьому зниження людського капіталу за рахунок міграції до більш розвинених регіонів негативно впливає на перспективи регіонального зростання [22, с. 288].

Модернізація людського капіталу, розвиток людського капіталу інноваційної спрямованості вимагають впровадження таких передумов: забезпечення високого рівня зайнятості, обумовленого максимальною працевлаштованістю випускників; стимулювання утворення високоефективних та якісних робочих місць; посилення розвитку висококваліфікованих кадрів; сприяння процесам інтелектуалізації людського капіталу; приведення у відповідність науки та освіти; ефективне функціонування системи підвищення кваліфікації та перекваліфікації робочої сили відповідно до поточних та перспективних потреб ринку праці; зростання інноваційних та інвестиційних вкладів у людський капітал (збільшення бюджетних видатків на користь людського розвитку); забезпечення умов для збереження та покращення здоров'я нації як одного з найбільш важливих пріоритетів; підвищення якості освітніх послуг завдяки реформуванню

освітньої системи; зростання видатків на науково-дослідні роботи; скорочення розриву між наявною освітньою підготовкою та потреб ринку праці; посилення розвитку процесів наукових досліджень у сфері освіти. Професійна підготовка висококваліфікованих кадрів відповідно до потреб ринку праці є одним з основних компонентів розвитку інноваційних економічних систем поряд з науковими дослідженнями, інноваційною інфраструктурою та інноваційним підприємництвом.

Велике значення в дослідженні питань людського капіталу має вивчення взаємозв'язку людського капіталу та економічного зростання: «зростання фізичного та людського капіталу визначає довгострокове зростання» [23, с. 308]. Водночас автори стверджують, що визначальну роль у формуванні людського капіталу мають державні інститути, а ефективні інституційні зміни сприятимуть економічному розвитку.

Згідно з даними Світового банку [24; 25], які ґрунтуються на вивченні економік 192 країн, визначено, що тільки 16% економічного зростання обумовлюється фізичним капіталом, 20% – природним капіталом, а 64 % – людським капіталом.

Висновки з цього дослідження. Людський капітал, втілений у наукових, освітніх, професійних досягненнях, посилює економічні ефекти через залучення інтелектуальної компоненти та визначає соціально-інноваційний розвиток країни, що є передумовою формування економічної системи інноваційного типу. Розвиток інноваційних економічних систем багато в чому визначається якістю людського капіталу, результатами функціонування його інноваційних характеристик.

Основним напрямом посилення інноваційної складової людського капіталу є створення необхідної кількості творчих, інноваційних груп, колективів, мережевих спільнот, багатого комунікативного середовища, необхідного для розвитку та реалізації інноваційних високотехнологічних товарів та послуг належного рівня якості.

Метою модернізації людського капіталу є оновлення процесів формування високомобільних, ефективних, креативних колективів, що задіяні в різноманітних секторах економіки (маркетинг, інжиніринг, управління тощо). Колективна співпраця, генерація ідей підвищують ефективність використання інтелектуального капіталу. Такі групи стають «генеруючою», базовою формою людського капіталу, ключовою для розвитку інноваційних еко-

номічних систем, оскільки інші структурні одиниці лише використовують і транслюють вироблені такими колективами засоби та способи діяльності.

Модернізація процесів управління людським капіталом повинна реалізовуватись із використанням таких напрямів: створення колективів-лідерів у своїй сфері діяльності; стимулювання розвитку «центрів переваг» у різних секторах функціонування суспільства;

активізація залучення спільнот та індивідів у світові креативні та інтелектуальні мережі. Термін «центр переваг» включає одну із форм партнерства організацій (виробничих, науково-дослідних, освітніх) та передбачає організоване акумулювання ресурсів (високотехнологічну приладну світову базу, систему висококваліфікованих кадрів), яке надасть низку переваг для окремого регіону чи країни у розвитку технологічних розробок.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Becker G. Human capital: theoretical and empirical analysis, with special reference to education / G. Becker. – N.Y., 1964. – 187 p.
2. Schulz Th.W. Investment in Human Capital. The Role of Education and Reserarch / Th.W. Schulz. – N.Y., 1971. – 272 p.
3. Дэнисон Э. Исследование различий в темпах экономического роста / Э. Дэнисон. – М. : Прогресс, 1971. – 654 с.
4. Gizienea V. The Impact Of Human Capital On Labour Market: Lithuanian Case / V. Gizienea, Z. Simanavicienea // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2015. – Vol. 191, 2 June. – P. 2437–2442.
5. Schwab K. The Global Competitiveness Report: 2014–2015 / K. Schwab // *World Economic Forum*. – Geneva, Switzerland, 2014.
6. Understanding the human capital benefits of a government-funded international scholarship program: An exploration of Kazakhstan's Bolashak program / [L.W. Perna, K. Orosz, Z. Jumakulov] // *International Journal of Educational Development*. – 2015. – Vol. 40, January. – P. 85–97.
7. Maazouz M. Return To Investment In Human Capital And Policy Of Labour / M. Maazouz // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2013. – Vol. 5. – P. 524–531.
8. Pelinescua E. The impact of human capital on economic growth / E. Pelinescua // *Procedia Economics and Finance*. – 2015. – Vol. 22. – P. 184–190.
9. Denison E.F. The Sources of Economic Growth in the United States and the Alternatives Before Us, Committee for Economic Development / E.F. Denison. – New York, 1962. – P. 53–67.
10. Ulrich D. Intellectual capital = competence x commitment / D. Ulrich // *Sloan Management Review*. – 1998. – Vol. 39 (4). – P. 15–27.
11. Swanson R.A. Foundations of Human Resource Development / R.A. Swanson, E.F. Holton. – 2nd ed. – San Francisco : Berrett-Koehler, 2009. – 538 p.
12. Salwa Muda, Mara Ridhuan Che Abdul Rahman. Human Capital in SMEs Life Cycle Perspective // *Procedia Economics and Finance*. – 2016. – Vol. 35. – P. 683–689.
13. Financial Development, Human Capital Accumulation and Economic Growth: Empirical Evidence from the Economic Community of West African States (ECOWAS) / [A. Abubakar, S. HJ. Kassim, M.B. Yusoff.] // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2015. – Vol. 172, 27 January. – P. 96–103.
14. Jan Čadila, Ludmila Petkovová, Dagmar Blatná. Human Capital, Economic Structure and Growth // *Procedia Economics and Finance*. – 2014. – Vol. 12. – P. 85–92.
15. Žiedūna Liepē, Algimantas Sakalas. Evaluation of Human Capital Role in the Value Creation Process // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2014. – Vol. 156, 26, November. – P. 78–82.
16. Sigitas Vaitkevičius, Rūta Čiutienė, Evelina Meilienė, Asta Savanevičienė. Typology of Human Capital Development in EU countries // *Procedia Economics and Finance*. – 2015. – Vol. 23. – P. 1641–1648.
17. Features of Development of the Human Capital in Georgia / [N. Tchanturia, T. Beridzeb, G. Kurashvili] // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2015. – Vol. 213, 1 December. – P. 580–585.
18. Ioana Harpan, Anca Draghici. Debate on the Multilevel Model of the Human Capital Measurement // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2014. – Vol. 124, 20 March. – P. 170–177.
19. Кустовська О.В. Методологія системного підходу та наукових досліджень : курс лекцій / О.В. Кустовська. – Тернопіль : Економічна думка, 2005. – 124 с.
20. Human Development Report 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://hdr.undp.org/sites/default/files/2016_human_development_report.pdf.
21. Is it possible to define gender effects of the human capital on the processes of well-being? / [E. Bucciarelli, F. Muratore, I. Odoardi, C. Pagliari] // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2011. – Vol. 15. – P. 1067–1075.

22. Popescu C. The Deterioration of the Economic Environment and the Regional Redistribution of the Human Capital Stock in Romania / C. Popescu // *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. – 2012. – Vol. 62, 24. – P. 285–289.

23. Dias Joilson, Tebaldi Edinaldo. Institutions, human capital, and growth: The institutional mechanism // *Structural change and economic dynamics*. – 2012. – Vol. 23, 3. – P. 300–313.

24. World Development Report 2017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.worldbank.org/en/publication/wdr2017>.

25. World Bank official site [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx>.